

УДК 811.161.2'367.322

Мала Ю. В.

ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНІ ТИПИ ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ У СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТАХ

Статтю присвячено опису питальних речень у сучасних політичних текстах, виокремленню їхніх функційно-стилістичних типів. Аналізований матеріал розподілено на дві групи відповідно до виконуваної питальними реченнями функції. Схарактеризовано особливості функціонування в політичному тексті вторинних питальних речень. З'ясовано роль експресивно забарвлених питальних речень у діалогізації політичного тексту.

Ключові слова: питальне речення, вторинне питальне речення, експресивний синтаксис, діалогізація.

Мала Ю. В. Функционально-стилистические типы вопросительных предложений в современных политических текстах. – Статья.

Статья посвящена описанию вопросительных предложений в современных политических текстах, выделению их функционально-стилистических типов. Рассматриваемый материал разделен на две группы в соответствии с выполняемой вопросительными предложениями функцией. Охарактеризованы особенности функционирования в политическом тексте вторичных вопросительных предложений. Описана роль экспрессивно окрашенных вопросительных предложений в диалогизации политического текста.

Ключевые слова: вопросительное предложение, вторичное вопросительное предложение, экспрессивный синтаксис, диалогизация.

Mala J. V. Functional and stylistic types of interrogative sentences in modern political texts. – Article.

This article is dedicated to the description of the interrogative sentences in the modern political texts and to the singling of their stylistic types. This analyzed material is divided into two groups according to the function of the interrogative sentences. The peculiarities of functioning of secondary interrogative sentences in the political text are described here. The role of expressive colored interrogative sentences in dialogization of political text is clarified.

Key words: interrogative sentence, secondary interrogative sentence, expressive syntax dialogization.

Постановка проблеми. Особливістю сучасного публічного мовленнєвого спілкування є його діалогізованість: на передній план висунуто різні форми діалогу (суперечки, дискусії, теледебати, інтерв'ю тощо), нерідко опосередкованого засобами масової інформації. Діалог теле- чи радіоведучого та його гостя/гостей зазвичай передбачає наявність і третьої сторони – глядача/слухача. Це зумовлює певні особливості побудови тексту. Так, політичні опоненти під час суперечки в засобах масової інформації висловлюються передусім для аудиторії, завойовуючи прихильність потенційних виборців.

Діалогізованість спілкування можна простежити й у монологічній формі мовлення. Для більшої ефективності монолог політичного діяча (виступ на мітингу, доповідь або промова) повинен містити прийоми діалогізації: звертання, запитання, вставні слова та інші засоби, які дозволяють установлювати контакт з аудиторією, викликати й підтримувати її увагу до мовлення.

Політичний текст належить до найпопулярніших останнім часом предметів дослідження в сучасній лінгвістиці. Посилення уваги до створення політично спрямованого тексту, а також зацікавлення визначенням експресивних і комунікативно-прагматичних особливостей побудови ефективного тексту зумовлюють актуальність запропонованого дослідження.

Питання вивчення діалогічності на матеріалі текстів різних типів постало з розвитком комунікативно-функціонального напрямку в мовознавстві, а також застосуванням прагматичного

підходу в дослідженнях. Способи мовного вираження діалогічності розглянуто в працях М.М. Кожини, Л.В. Славогородської, Т.В. Милевської, Н.А. Ільїної та інших. Існує низка праць, у яких описано аспекти функціонування категорії діалогічності в газетно-публіцистичних текстах [3; 5; 8]. В україністиці розробкою проблеми діалогізації займалися такі дослідники, як С.Я. Єрмоленко [4], Л.Р. Безугла [1], З.О. Гетьман [2] та інші.

У більшості політичних текстів із метою підвищення ефективності спілкування авторами використано різні засоби створення експресії на рівні синтаксису: еліптичні й питальні речення, синтаксичні повтори, парцельовані конструкції тощо. Важливу роль у побудові тексту політичного спрямування відіграють, зокрема, доречно вжиті питальні речення. Найчастіше такі конструкції трапляються в текстах великого обсягу.

Відомо, що питальні речення речивають не лише для вираження питання, а й для спонукування до дії, емоційного ствердження, погрожування тощо [6]. Тому в лінгвістичній науці прийнято розрізняти функційно-стилістичні типи питальних речень відповідно до їхніх первинних і вторинних функцій.

Метою статті обрано дослідження функційно-стилістичних типів питальних речень. Для досягнення мети було поставлено низку завдань: 1) поділити матеріал для аналізу на групи відповідно до функцій питальних речень; 2) проаналізувати особливості функціонування вторинних питальних речень; 3) здійснити класифікування вторинних функцій питальних речень; 4) з'ясува-

ти роль експресивно забарвлених питальних речень у діалогізації політичного тексту.

Об'єктом дослідження є особливості питальних речень у сучасному політичному тексті.

Предмет – комунікативні ситуації, у яких використовують питальні речення вторинної функції.

Матеріалом дослідження слугували тексти політичного спрямування початку XXI століття.

Ефективність комунікації враховує той факт, що слухач або читач, тобто адресат, не лише сприймає інформацію від адресанта, а й відповідає на неї адекватно комунікативному наміру та комунікативним і прагматичним цілям його висловлення. На це звертали увагу Т.В. Матвєєва, Г.К. Михальська, Є.В. Ширяєв та інші дослідники. Оптимальність комунікації актуалізує момент сприятливої взаємодії мовця та слухача. Оптимальне спілкування передбачає гармонізацію результату відповідно до очікування адресата.

Політичний текст є формою передачі інформації, спрямованої на вплив адресанта на адресата. Тому його рисами є динамічність, певна напруженість і діалогічність. Саме діалогічне мовлення з усіх видів мовленнєвої діяльності є найприроднішим, генетично первинним, поширеним на всі сфери життя суспільства та рівні відносин між людьми.

Діалогічність постає у формі мовленнєвої реалізації комунікативності як орієнтованість на адресата, відображена в мовних особливостях висловлення. Діалогізація монологічного мовлення являє собою процес уведення до монологічного мовлення питальних конструкцій, семантика яких відбиває адресованість, звернення мовлення (думок) до іншого суб'єкта.

Функція впливу є однією з характерних для політичного дискурсу. Нею продиктовано необхідність вживання питань як засобів діалогізації авторського мовлення. Застосування діалогізованих утворень у політичному тексті пов'язано зі створенням враження відкритості авторської позиції, з орієнтацією мовлення на максимально активне сприйняття, розуміння й реакцію адресата, особливо емоційну передачу смислових позицій, оцінкою всіх викладених поглядів.

Уведення до тексту політичного спрямування запитань сприяє приверненню уваги адресата до певної інформації, посиленню виразності й акцентуванню на особливо важливих компонентах повідомлення. Майже кожне питальне речення в політичному тексті використовують із цією метою, проте їхнє функційне призначення різне.

Первинною функцією питання є пошук інформації й отримання відповіді. Вторинною функцією запитань можна назвати не пошук інформації, а її передачу, безпосереднє повідомлення про щось. Із-поміж вторинних функцій питальних утворень доцільно виокремити п'ять основних типів:

- 1) експресивно забарвлене твердження;
- 2) експресивно забарвлене заперечення;
- 3) питальне речення зі значенням посилення експресивних відтінків;
- 4) спонукання до дії;
- 5) активізація уваги співрозмовника.

Вживання питальних речень у їхній вторинній функції ускладнено додатковим значенням. Вони лишаються питаннями тільки формально. Так, питальні речення першого типу, які виконують функцію експресивно забарвленого твердження, роблять акцент на категоричності, тобто однозначності твердження, на можливості чи закономірності дії, на звичності чи випадковості явища дійсності: *Хіба затриманих не відпустили? Не заведено ніяких кримінальних справ* [13]. У наведеному прикладі питання нашоухує адресата на відповідь: *«Так, затриманих відпустили»*. Або: *Скажіть, будь ласка, чому в Україні пенсіонери поділені на сорти – в одних пенсія 1,35% за рік роботи, в інших 90% заробітку без врахування стажу. І таких категорій вісімнадцять. Мені здавалося, що в правовій державі закон має бути однаковим для всіх. Це що, є проблема, що для всіх закон має бути однаковим?* [15]. У наведеному прикладі очікуваною є відповідь, причому експресивно забарвлена: *«Так, закон має бути однаковим для всіх»*.

Другу групу питальних речень вторинної функції утворюють конструкції, які репрезентують емоційно забарвлене заперечення. Такі утворення маркують неприпустимість або неможливість дій, недоцільність їх. Зазвичай у таких запитаннях імпліцитно виражено негативну відповідь: *Ви вважаєте, що ви профпридатні після таких речей, коли ви елементарні, першокурсні речі не знаєте?* [12]. Прогнозованою є відповідь: *«Ні, я профнепридатна»*.

Так само на негативну відповідь нашоухують питання: *Ну як можна було в умовах, коли економіка падає, збільшити видатки на 54%?* Прогнозованою є відповідь: *«Не можна було в таких умовах збільшувати видатки на 54%»*.

Близькою за прагматичними характеристиками є така мовленнєва ситуація: *Яке я маю право отримувати дотації з бюджету? А я їх отримую, бо я плачу за газ. Ми купуємо в Росії газ по 305 доларів, а я оплачую по 100 доларів. Ми цього не бачимо, бо це через ціну відбувається. І мені дотують кожного року споживання газу. Не тільки мені, я ж не один у такій ситуації. Підтримка бідних називається? Це підтримка людей, які самі здатні платити, бо в них доходи вищі, у них система споживання краща* [15]. Логічними здаються такі відповіді: *«Ви не маєте жодних прав на дотації з бюджету»* та *«Ні, це не є підтримкою бідних»*.

Або, наприклад: *А хтось розмовляв із суспільством про проблеми?* [15]. Репліка-питання ніби

підказує очевидну відповідь щодо того, що із суспільством ніхто про такі проблеми не говорив, хоча це й необхідно.

До третьої групи належать питальні речення, які мають значення посилення. Структурно вони містять повтори попередніх реплік і можуть маркувати найрізноманітніші експресивні відтінки (невдоволення, страх, занепокоєння, здивування тощо). Наприклад: *Всередині кожного з нас є дуже важливі риси як східної, так і західної цивілізаційної ідентичності. Тут уже лунало... Ми не хочемо бути кріпаками, і це означає, що ми хочемо бути вільними людьми? Ні, це ще не означає цього. Якщо ми хочемо бути також панами над кимось, ось тільки тоді це означає, що ми хочемо бути дійсно вільною людиною* [14];

Ми хочемо, щоб нас не обманювали, щоб до нас зверталися тільки з правдою. А чи ми завжди з правдою звертаємося до інших? Ми хочемо, щоб до нас були справедливими. А чи ми самі завжди справедливі до інших? Ми не хочемо бути ні від кого залежними. А чи ми не потребуємо, щоб від нас були люди залежні? [14].

Четверту групу утворюють вторинні питальні речення, що виконують функцію спонукання до дії. Зазвичай такі конструкції в контексті мають значення риторичного спонукання: *А можна московському гостю повідомити, що в Україні Прем'єр-міністр Микола Азаров не володіє українською мовою?* [11]. *Наведене речення лише формально є питальним, передаючи спонукальне значення «повідомте московському гостю, що Микола Азаров не володіє українською мовою». Або: Уже тут згадувалося про моральний кодекс будівника комунізму. Чому ми маємо боятися?* [14]. У наведеному реченні імпліцитно виражено заклик не боятися, бути сміливими.

До п'ятої групи зараховано питальні речення, що виконують функцію активізації уваги співрозмовника: *А боязнь зробити рішучі реформи, як у газовому секторі, так і в інших секторах економіки, включаючи банківський сектор, який потребував перезавантаження ще з 2008 року, призвела до цього жахливого фіналу. Але в нас у всіх сьогодні постає основне питання: чи відійшли ми від*

краю цієї прірви? Перший крок, навіть болючий, ми вже зробили. У квітні минулого року урядом та Національним банком було прийнято цілком обґрунтоване рішення: перейти до гнучкого курсу, валютного курсу [12]; *На першому зібранні тут, посеред цього столу, було приблизно двадцять телекамер. Сьогодні вже п'ять. Я боюся, що на наступному вже не буде жодної. Чому було двадцять телекамер першого разу? Тому що дійсно був великий запит у суспільства, щоб моральні авторитети суспільства, як ми себе називаємо, щось сказали, показали дороговказ, якимось змінили ситуацію* [14]. В обох випадках питання до аудиторії вжито з метою привернення уваги, активізації розумової діяльності. Вони також надають монологу діалогічності.

Отже, первинні функції питальних речень полягають у бажанні мовця отримати відповідь або інформацію. Розглянувши питальні речення в їхніх вторинних функціях, можна дійти висновку, що вони спрямовані не на отримання, а на передачу інформації, причому експресивно забарвленої, емоційно неоднорідної.

Діалогізація авторського монологічного мовлення завдяки введенню до числа його складників питальних речень вторинної функції є органічним елементом політичних текстів і сприяє активізації уваги аудиторії. Такі конструкції дають можливість експресивно, «рельєфно» передати основні моменти промови чи імітувати суперечку автора з уявним опонентом. У монологічному мовленні, ускладненому засобами діалогізації, адресантом і адресатом у своєрідному діалозі є одна й та сама особа. У такий спосіб можна досягнути актуалізованого сприйняття інформації реальним адресатом.

Таким чином, питальні речення вторинної функції спрямовані на встановлення контакту з аудиторією. Діалогізація тексту створює в адресата відчуття першого враження, ілюзії того, що до відповіді на запитання він дійшов самостійно, та активізує увагу загалом. Перспективним є дослідження засобів діалогізації політичного тексту в комплексі з подальшим створенням їх детальної класифікації.

Література

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі / Л.Р. Безугла. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
2. Гетьман З.О. Інтенсифікатори як засоби діалогізації / З.О. Гетьман // Мовні і концептуальні картини світу : збірник наукових праць. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 18. – Кн. 1. – С. 94–97.
3. Дускаева Л. Р. Диалогичность газетных текстов 1980–90 гг. : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Л. Р. Дускаева. – Пермь, 1995. – 15 с.
4. Єрмоленко С.Я. Діалогізація поетичного мововираження Тараса Шевченка / С.Я. Єрмоленко // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки». – 2014. – Кн. 4. – С. 26–30.
5. Кожина М.Н. О диалогической письменной научной речи / М.Н. Кожина // Русский язык за рубежом. – 1981. – № 6. – С. 77–82.
6. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты / Р. Конрад // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – С. 349–383.

7. Милевская Т.В. Средства выражения речевого контакта в русском языке (вопросно-ответный комплекс в научно-популярном произведении) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Т.В. Милевская – Л., 1985. – 20 с.
8. Сахарова Н.Ю. О несобственно-прямой речи / Н.Ю. Сахарова // Вопросы лексики и стилистики французского языка. – Л. : Наука, 1958. – С. 125–139.
9. Славогородская Л.В. О диалогизации научной прозы / Л.В. Славогородская // Стил ь научной речи. – М. : Наука, 1978. – С. 106–117.
10. Стельмашук А.П. Диалогизация в научном и научно-популярном стилях современного русского литературного языка и место в ней вопросно-ответного комплекса / А.П. Стельмашук. – Белосток : Изд-во БМА, 1991. – 211 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Велика політика // Інтер. – 2010. – 8 жовтня. – 23:00.
12. Економічна правда: усеукраїнська газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/01/16/522059>.
13. Сегодня: всеукраинская газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua>.
14. Політичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://1-12.org.ua>.
15. Шустер-LIVE // ТРК «Україна». – 2010. – 12 березня. – 23:00.